ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО

МАЛОХЛІБ О. С.,
кандидатка юридичних наук,
асистентка кафедри екологічного права
(Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого)

УДК 342.951:631.95 (477)
DOI https://doi.org/10.32842/2078-3736/2022.6.21

НОРМАТИВНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕЦЕПЦІЇ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ ВЕДЕННЯ ОРГАНІЧНОГО ВИРОБНИЦТВА У ЧИННЕ НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО

Статтю присвячено дослідженню нормативного забезпечення рецепції міжнародних стандартів ведення органічного виробництва у чинне національне законодавство та надання пропозицій в цій сфері. Розглянуто історичний аспект розвитку органічного виробництва в Україні та світі. Визначено, що міжнародні стандарти у сфері виробництва й обігу органічної продукції закладені у Кодексі Аліментаріус, Міжнародних стандартах IFOAM, відповідних регламентах Європейського Союзу. Проаналізовано ступінь відповідності нормативного врегулювання виробництва органічної продукції в Україні вимогам, які містяться в міжнародних актах.

У статті наголошено на важливості ефективного державного управління, яке полягає у вдосконаленні державної політики у сфері органічного виробництва, обігу й маркування органічної продукції, встановленні відповідного нормативно-правового забезпечення у цій сфері, державній підтримці українських виробників органічної продукції, здійсненні ефективного державного контролю у сфері органічного виробництва, обігу й маркування органічної продукції, координації підготовки й перепідготовки спеціалістів з органічного виробництва, сприянні розвитку як внутрішнього ринку органічної продукції та задоволення потреб споживачів в асортименті органічної продукції, так і зовнішнього ринку такої продукції.

Підкреслено, що нині процес імплементації законодавства Європейського Союзу до національного законодавства у галузі виробництва органічної продукції слід вважати незавершеним. Зроблено висновок, що сьогодні існує нагальна потреба в усесторонньому вивченні практики застосування норм міжнародних документів для вдосконалення нормативно-правового забезпечення діяльності вітчизняних виробників органічної продукції з метою створення в Україні сучасного європейського органічного виробництва.

Ключові слова: *органічне виробництво, органічна продукція, міжнародні стандарти, імплементація, рецепція, сталий розвиток, державне управління.*

Malokhlib O. S. Regulatory provision of the reception of international organic production management standards in applicable national legislation

The article is devoted to the research of regulatory support for the reception of international standards of organic production into the current national legislation and the provision of proposals in this area. The historical aspect of the development of organic production in Ukraine and the world is considered. It was determined that

international standards in the field of production and circulation of organic products are laid down in the Codex Alimentarius, IFOAM International Standards, relevant regulations of the European Union. The degree of compliance of the regulatory regulation of organic production in Ukraine with the requirements contained in international acts is analyzed.

The article emphasizes the importance of effective state management, which consists in improving state policy in the field of organic production, circulation and labeling of organic products, establishing appropriate regulatory and legal support in this field, state support for Ukrainian producers of organic products, implementation of effective state control in the field of organic production, circulation and labeling of organic products, coordination of training and retraining of specialists in organic production, promotion of the development of both the domestic market of organic products and satisfaction of consumer needs in the assortment of organic products, and the external market of such products.

It is emphasized that currently the process of implementation of the legislation of the European Union to the national legislation in the field of production of organic products should be considered incomplete. It was concluded that today there is an urgent need for a comprehensive study of the practice of applying the norms of international documents to improve the regulatory and legal regulation of the activities of domestic producers of organic products in order to create modern European organic production in Ukraine.

Key words: *organic production, organic products, international standards, implementation, reception, sustainable development, public administration.*

Вступ. Подолання голоду, досягнення продовольчої безпеки, поліпшення харчування, забезпечення здорового способу життя населення, а також сприяння сталому розвитку сільського господарства є одними з Цілей сталого розвитку України на період до 2030 р., що затверджені Указом Президента України [1], який прийнято відповідно до глобальних цілей сталого розвитку до 2030 р., проголошених резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 25.09.2015 р. № 70/1 [2].

Сучасне сільськогосподарське виробництво, будучи одним з найважливіших секторів світової економіки, характеризується досить інтенсивним рівнем хімізації, що призводить до ряду негативних наслідків. Так, з усіх природних компонентів найбільшому забрудненню піддається грунт – найцінніше природне надбання людства. Його надмірна розораність, погіршення корисних властивостей, забруднення агрохімікатами, орієнтація на досягнення коротко- й середньострокових економічних вигод, ігноруючи природоохоронну складову, призводить до того, що стан вітчизняних грунтів сьогодні характеризується як близький до критичного і стає вже не аграрним питанням, а проблемою забезпечення екологічної безпеки.

Ігнорування екологічних чинників у веденні сільського господарства підриває природно-ресурсний потенціал, порушує екологічну рівновагу й негативно позначається на здоров'ї людини. Варто зазначити, що ст. 16 Конституції України закріплює положення про те, що підтримання екологічної рівноваги й забезпечення екологічної безпеки на території України є обов'язком держави.

Саме тому останнім часом збільшується інтерес до еколого-орієнтованого ведення сільського господарства, яким є органічне виробництво. У порівнянні з традиційним сільським господарством його перевагами є такі: (а) зменшення негативних факторів, що завдають шкоди навколишньому природному середовищу, збереження й відновлення біорізноманіття в агроландшафтах, збереження й природне відновлення родючості грунтів, їх раціональне використання, скорочення викидів вуглецю; (б) сприяння збереженню здоров'я населення шляхом забезпечення якісними й безпечними продуктами харчування; (в) підвищення зайнятості та розвитку сільських територій тощо.

Україна має значний потенціал для ведення органічного виробництва, експорту органічної продукції, а також її споживання на внутрішньому ринку. Адже з кожним роком попит на таку продукцію зростає, і тому наша держава може стати одним зі світових лідерів по виробництву органічних продуктів харчування. Для цього є всі необхідні передумови – гарні природно-кліматичні умови, вигідне географічне розташування, родючі чорноземи, а також людський і науковий ресурс.

Виробництво органічної продукції є одним зі шляхів запровадження стратегії сталого розвитку як підвалини забезпечення екологічної безпеки галузі на основі інтеграції її економічного зростання, соціального захисту населення й захисту навколишнього природного середовища як взаємодоповнюючих елементів ефективного стратегічного розвитку України [3, с. 976].

Однак, без створення належного правового забезпечення й чіткої системи державної підтримки на національному рівні подальший розвиток органічного виробництва залишатиметься проблемним питанням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі питання міжнародного досвіду правового регулювання органічного виробництва розглядались у працях О. Г. Бондаря, В. М. Єрмоленка, І. В. Ігнатенко, П. Ф. Кулинича, Т. В. Курман, В. О. Мельник, В. В. Носіка, Д. В. Федчишина, М. В. Шульги та ін. На окрему увагу заслуговує монографія «Правове забезпечення продовольчої безпеки та раціонального землекористування при здійсненні органічного виробництва в Україні у контексті євроінтеграції» (2022) [23].

Постановка завдання. Метою статті є дослідження нормативного забезпечення рецепції міжнародних стандартів ведення органічного виробництва у чинне національне законодавство та надання пропозицій в цій сфері.

Результати дослідження. Інтеграція України до європейського простору передбачає проведення кардинальних змін національного законодавства, що спрямовані на адаптацію до широкого кола загальноприйнятих у міжнародній і європейській практиці норм й стандартів. Не стає винятком і напрямок, пов'язаний з органічним виробництвом. В умовах сьогодення надзвичайно важливим видається вивчення міжнародних вимог до організації діяльності виробників органічної продукції для виявлення прогалин у вітчизняному законодавстві та формування національної системи норм, що дозволяють впроваджувати найкращі їх моделі.

Доречно зазначити, що органічне сільське господарство як самостійний напрям започатковано з 20-х рр. XX ст. на противагу залежності від синтетичних добрив й засобів захисту рослин. У 1924 р. Рудольфом Штейнером (Австрія), який вважав, що людина повинна жити в гармонії з довкіллям та підтримувати природний баланс у веденні господарства, мінімізувавши обробіток грунту, було розпочате біодинамічне сільськогосподарське виробництво (Biodynamic Agriculture). Засновниками концепції екологічного землеробства (Ecological Farming), як однієї із форм ведення сільського господарства й прояву органічного виробництва, були фермер Масанобу Фукуока та філософ Мокіші Окада (Японія), які вважали, що результатом ведення органічного землеробства повинні бути продукти харчування, які б підтримували та покращували здоров'я людей, стабілізували біологічну рівновагу в природі, при цьому таке господарювання повинно бути екологічно безпечним, що розуміє під собою використання простих доступних методів й засобів його ведення [4, с. 57].

Водночас, під впливом об'єктивних причин історичного характеру – голоду, дефіциту сільськогосподарської продукції внаслідок Другої світової війни, ідеї органічного виробництва не отримали подальшої підтримки й уваги з боку науковців та виробників сільськогосподарської продукції. Тільки у 60–70 рр. XX ст. ідея органічного виробництва відроджується і в її основі лежить турбота про довкілля й здоров'я людини. Поступово з'являються виробники, які переходять на вирощування продукції без використання агрохімікатів, спостерігається активізація екологічних поглядів серед населення і з'являється значний попит на продукти органічного виробництва.

Що стосується питання розвитку органічного виробництва в Україні, то воно почало розвиватися наприкінці 1990-х рр. у першу чергу завдяки попиту європейських переробників органічного зерна, олійних, бобових культур тощо. З 2007 р. спостерігається позитивна тенденція розвитку внутрішнього споживчого ринку органічних продуктів. Активно розвиваючи внутрішній ринок, наша держава все більше заявляє про себе й на міжнародному ринку органічної продукції, займаючи одне з провідних місць у світі за площами сільськогосподарських угідь, що використовуються для її вирощування. Демонструючи протягом останніх років стійку позитивну динаміку зростання площ таких угідь, спостерігається стабільне зростання кількості операторів органічного ринку. Офіційні статистичні огляди Міжнародної федерації органічного сільськогосподарського руху (International Federation of Organic Agriculture Movements) (далі – IFOAM) це підтверджують. Так, у 2002 р. в Україні було зареєстровано 31 господарство, що отримало статус «органічного», а в 2020 р. нараховувалось вже 549 органічних операторів, при цьому загальна площа сільськогосподарських угідь, на яких ведеться органічне виробництво, склала 422 тис. га [5].

В усьому світі діють визначені міжнародні стандарти ведення органічного виробництва, при цьому у кожній державі на їх основі розробляються внутрішні нормативно-правові акти у цій сфері. Як слушно зазначає В. О. Мельник, стандарти органічного виробництва сільськогосподарської продукції є не просто стандартами органічного виробництва, а стандартами у сфері захисту прав людини на харчування й гідний рівень життя. При цьому, зростаючий попит на органічну продукцію становить певну загрозу для фармацевтичної й хімічної індустрії, адже зі зниженням попиту на пестициди, ветеринарні ліки й генетично-модифіковані продукти відбудеться зниження прибутку компаній з фармацевтичної і хімічної індустрії. Цілком можливо, що представники цих галузей економіки можуть чинити перешкоди для розвитку органічного виробництва [6, с. 151].

Основними міжнародними стандартами, в яких встановлюються вимоги до виробництва й обігу органічної продукції, її маркування, а також вимоги до відповідних органів, що надають сертифікацію, є: по-перше, стандарти Кодексу Аліментаріус; по-друге, Міжнародні стандарти IFOAM; по-третє, стандарти Євросоюзу, затверджені відповідними регламентами.

1. Стандарти Кодексу Аліментаріус (Codex Alimentarius) – єдині міжнародні стандарти на харчові продукти, які встановлюють керівні засади, норми й правила, покликані захищати здоров'я споживача і забезпечувати дотримання правил торгівлі у продовольчій сфері, у тому числі у сфері органічного виробництва, розроблені під керівництвом Всесвітньої Організації Охорони здоров'я (WHO) та Продовольчої і сільськогосподарської організації ООН (FAO). Хоча зазначені стандарти використовуються у всьому світі, але вони мають рекомендований характер.

2. Міжнародні стандарти IFOAM, прийняті Міжнародною федерацією органічного сільськогосподарського руху, яка з 1972 р. на некомерційних засадах здійснює управління екологічним виробництвом на міжнародному рівні та об'єднує понад 800 організацій з більш як 100 країн світу. Основними завданнями IFOAM є: встановлення й перегляд міжнародних стандартів виробництва, переробки і реалізації органічних продуктів харчування; координація й контроль за дотримання положень органічного сільського господарства у різних країнах; підтримка організацій органічного землеробства в усьому світі.

Норми IFOAM складають основу системи гарантій органічних продуктів IFOAM (Organics International). Вони складаються з трьох частин: 1) загальні цілі й вимоги органічних стандартів (COROS) – вимоги стандартів IFOAM; 2) стандарт IFOAM для органічного виробництва та переробки (IS); 3) вимоги до акредитації IFOAM для органів сертифікації органічного виробництва й переробки (акредитація IFOAM сприяє еквівалентності органів сертифікації органічної продукції в усьому світі, підтверджуючи, чи відповідають вони міжнародним нормам IFOAM) [7].

Основними вимогами IFOAM щодо сертифікації продукції як органічної є: (а) обробка сільськогосподарських угідь без застосування хімічних добрив протягом 3-х років; (б) заборона використання генетично модифікованого насіння; (в) заборона використання гербі-

цидів, пестицидів, інсектицидів, азотовмісних та інших хімічних добрив; (г) заборонено застосовувати антибіотики і гормони росту у процесі вирощування худоби; (е) виробник зобов'язаний використовувати тільки органічні інгредієнти [8, с. 323].

3. Стандарти Європейського Союзу у сфері органічного виробництва, що знайшли відображення у відповідних регламентах, основним з яких є Регламент ЄС № 848/2018 [9]. Зазначений регламент набрав чинності з 01.01.2021 р. Його дію спрямовано на вдосконалення законодавства з органічного виробництва і встановлення єдиних правил та стандартів для всіх учасників органічного сектору. Вимоги Регламенту № 848/2018 поширюються також на виробників органічної продукції тих країн, які не є членами ЄС, але експортують її на європейський ринок. До цього відповідні відносини врегульовувалися нормами Регламенту ЄС № 834/2007 [10], який встановлював основні цілі, принципи й правила ведення органічного виробництва. Регламент ЄС № 848/2018 передбачає низку нововведень, що стосуються: (а) охоплення органічними правилами більш широкого переліку вироблюваних органічних продуктів; (б) посилення системи контролю шляхом застосування більш жорстких запобіжних заходів і перевірок усього ланцюга поставок; (в) забезпечення дотримання виробниками третіх країн того ж самого набору правил, що існує в ЄС; (г) спрощення порядку сертифікації для дрібних фермерів завдяки введенню нової системи групової сертифікації. Вимоги, що містяться в названому регламенті мають бути максимально відтворені в національному законодавстві кожної країни [11, с. 103].

Варто зазначити, що європейські орієнтири надають галузі органічного виробництва відповідний вектор розвитку і відкривають нові можливості для українських виробників органічної продукції. Законодавство Євросоюзу у сфері органічного виробництва є дуже важливим для вітчизняної імплементації, так як відповідно до Угоди про асоціацію [12] наша держава, бажаючи стати повноцінним членом європейської органічної спільноти й розвивати ринкові відносини з країнами ЄС, взяла на себе зобов'язання привести у відповідність національне законодавство у сфері органічного виробництва до законодавства ЄС. Формування системи досконалого й дієвого законодавства у сфері ведення органічного виробництва є пріоритетними напрямами діяльності органів державної влади.

Одним із способів впровадження міжнародних стандартів у сфері органічного виробництва в чинне національне законодавство є рецепція, яка є досить поширеним способом імплементації, що дозволяє фактично повторити зміст норми міжнародного права у відповідних актах національного законодавства й продемонструвати щонайповніше дотримання прийнятого міжнародного зобов'язання.

Так, основу національного законодавства у сфері правового регулювання органічного виробництва становить Закон України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції», який ґрунтується на Міжнародних стандартах IFOAM, а також нормах Регламенту Ради ЄС № 834/2007. За своєю структурою і змістом він дійсно практично повністю відтворює вказаний регламент. Цим законом закріплюються принципи й вимоги до правового забезпечення органічного виробництва, обігу й маркування органічної продукції. Однак, він не повністю відповідає вимогам Регламенту ЄС № 2018/848, який наразі є чинним.

На виконання Закону України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» прийнято низку підзаконних нормативно-правових актів, серед яких: Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку (детальних правил) органічного виробництва та обігу органічної продукції» [13]; Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку сертифікації органічного виробництва та/або обігу органічної продукції та внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 23.10.2019 р. № 970» [14]; Наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України «Про затвердження Переліку речовин (інгредієнтів, компонентів), що дозволяється використовувати у процесі органічного виробництва та які дозволені до використання у гранично допустимих кількостях» [15] та ін.

Планом заходів із наближення законодавства України до права ЄС в агропромисловому комплексі [16] передбачені заходи з імплементації 44 актів права ЄС, а саме: 6 – щодо політики якості; 25 – щодо стандартів торгівлі рослинами, їх насінням, продуктами, отриманими з рослин, фруктами й овочами; 4 – щодо органічного фермерства; 23 – щодо стандартів торгівлі живими тваринами і продуктами тваринництва; 1 – щодо генетично модифікованих зернових [17, с. 73].

Однак слід констатувати, що приведення норм національного законодавства щодо ведення органічного виробництва у відповідність до права ЄС та міжнародних стандартів ще на початку свого шляху. Незважаючи на значний потенціал і перспективи розвитку органічного сільського господарства, в Україні явно бракує чіткої державної політики у цій сфері. Слід погодитись з думкою І. В. Ігнатенко, яка вважає, що для того, щоб український ринок органічної продукції не загинув, ледь почавши функціонувати, існує нагальна потреба у формуванні й реалізації національної моделі управління, яка буде враховувати інтереси розвитку як внутрішнього ринку, так і експорту такої продукції [17, с. 74]. Для цього слід запровадити ефективне державне управління, яке полягає у: вдосконаленні державної політики у сфері органічного виробництва, обігу й маркування органічної продукції; встановленні відповідного нормативно-правового забезпечення та ефективного державного контролю у цій сфері; державній підтримці українських виробників органічної продукції; координації підготовки й перепідготовки спеціалістів органічного сектору; сприянні розвитку як внутрішнього ринку органічної продукції та задоволення потреб споживачів в її асортименті, так і зовнішнього ринку такої продукції.

В Національній економічній стратегії на період до 2030 р. [18] передбачено:

1. Збільшення площі земель з органічним статусом до не менш як 3% загальної площі сільськогосподарських угідь України, що є одним із напрямів досягнення стратегічної цілі 2 «Забезпечення гравців ринку якісною інфраструктурою». Щодо цього напряму слід сказати, що за даними оперативного моніторингу Міністерства економіки України, протягом останніх 5-ти років площа земель під органічним виробництвом в Україні збільшилася майже у 1,5 рази (з 289 тис. га у 2017 р. до 422 тис. га у 2021 р.) [19]. Тобто фактично за 10 років планується збільшення площі земель з органічним статусом у 3 рази, що становить приблизно 1,3 млн га.

2. Збільшення експорту органічної продукції до 1 млрд. дол. США до 2030 р., що є одним із напрямів досягнення стратегічної цілі 6 «Оптимізація екосистеми збуту продукції на внутрішньому й зовнішньому ринках». Досить амбіційна мета, враховуючи, що за результатами 2021 р. експорт органічної продукції з України становив близько 220 млн дол. США [20]. Тобто фактично планується збільшити експорт органічної продукції за 10 років в 5 разів, збільшивши площі під органічним виробництвом всього у 3 рази.

3. Збільшення виробництва органічної продукції шляхом розроблення програм фінансової й дорадчої підтримки виробників органічної продукції, а також залучення більшої кількості виробників до ведення органічного виробництва шляхом удосконалення державного регулювання в зазначеній сфері, що є одним із напрямів досягнення стратегічної цілі 4 «Збалансування виробництва високо- та низькомаржинальних продуктів для збільшення прибутковості сектору».

4. Підтримка органічного виробництва шляхом виконання програм з підтримки виробників органічної продукції, а також здійснення заходів, спрямованих на підвищення рівня обізнаності виробників стосовно переваг ведення органічного виробництва.

5. Забезпечення розвитку сталого виробництва шляхом поширення застосування методів органічного виробництва і використання біотехнологій, «кліматично розумного» сільського господарства із скороченням викидів парникових газів та адаптацією до зміни клімату, сталого управління природними ресурсами та збереження і примноження біорізноманіття.

Забезпечення розвитку сталого органічного виробництва є одним із принципів державної політики у сфері органічного виробництва, обігу й маркування органічної продукції, тобто такого розвитку, який задовольняє потреби нинішнього покоління з урахуванням інтересів майбутніх поколінь.

Зважаючи на умові сьогодення, а саме воєнний стан, необхідним вважається прийняття відповідного плану дій, в якому слід відобразити, яким чином наша держава має намір сприяти встановленню національного показника по збільшенню площі земель з органічним статусом, збільшення виробництва органічної продукції та збільшення показника її експорту до 2030 р. Адже, від початку повномасштабного збройного вторгнення Російської Федерації на територію України органічний сектор потерпає від агресії. Значна частина земель, що зайняті під органічним виробництвом, знаходяться в областях ведення бойових дій або під окупацією (близько 81,5 тис. га – Херсонська область, яка є лідером за кількістю органічних сільськогосподарських угідь в Україні, наразі область майже повністю знаходиться під окупацією; близько 44,5 тис. га – Запорізька область). Через це щонайменше 32% органічних виробників призупинили свою діяльність [21].

Доречно зазначити, що Європейська Комісія у березні 2021 р. ухвалила та презентувала План дій з розвитку органічного виробництва на 2021–2027 рр., який створений на основі Плану дій на 2014–2020 рр., який вже вирішив деякі проблеми, що були визначені в результаті перегляду політики ЄС в галузі органічного виробництва. Результатом такого перегляду стало ухвалення вищевказаного Регламенту ЄС № 848/2018. Всі 18 дій Плану на 2014–2020 рр. були повністю впроваджені. Серед основних досягнень – впровадження електронного сертифікату інспекції в системі Traces, що покращило простежуваність, а отже й чесність органічної продукції, а також інформації про її імпорт до ЄС, цільове фінансування досліджень та інновацій в цій сфері відповідно до Рамкових програм досліджень та інновацій в ЄС і включення органічних продуктів в «зелені» державні закупівлі. План дій з розвитку органічного виробництва на 2021–2027 рр., спрямований на досягнення мети Європейського зеленого курсу та його Стратегії «Від ферми до виделки» і «Стратегії біорізноманіття ЄС до 2030 р.» й направлений на збільшення площі сільськогосподарських угідь під органічне землеробство до 25%, а також зростання споживання органічної продукції. Зокрема, документом передбачені заходи, що структуровані за трьома напрямками – зростання споживання, збільшення виробництва та подальший розвиток сталості сектора для забезпечення його збалансованого зростання [22].

В контексті сказаного та, зважаючи на умови сьогодення, доцільним вбачається прийняття Національного плану дій з розвитку органічного виробництва на період до 2030 р. Крім того, необхідним є прийняття Плану заходів із наближення законодавства України до законодавства ЄС в сфері органічного виробництва.

Висновки. Резюмуючи викладене, слід зазначити, що основні міжнародні стандарти ведення органічного виробництва містяться у таких джерелах: Кодексі Аліментаріус; Міжнародних стандартах IFOAM; відповідних регламентах Європейського Союзу, що сконцентрували найкращі принципи, норми й правила у галузі виробництва органічної продукції. Сьогодні існує нагальна потреба в усесторонньому вивченні практики застосування норм міжнародних документів для вдосконалення нормативно-правового забезпечення діяльності вітчизняних виробників органічної продукції з метою створення в Україні сучасного європейського органічного виробництва.

Список використаних джерел:

1. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 р.: Указ Президента України від 30.09.2019 р. № 722/2019. *Офіц. вісн. України*. 2019. № 21. Ст. 890.

2. Резолюція № 70/1 Генеральної Асамблеї ООН «Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку на період до 2030 р.». URL: https://www.un.org/ru/documents/ods.asp?m=A/70/L.1

3. Ignatenko I. Legal aspects of development of organic agriculture in Ukraine in the context of European integration. *Economics of agriculture*. 2020. Vol. 67. № 3. P. 973–990.

4. Карпюк З., Шевчук Т. Органічне сільське господарство в Україні: історичний та екологічний аспекти розвитку. *Наук. вісн. Східноєвропейського нац. ун-ту імені Лесі Українки*. 2020. № 1 (405). С. 56–65.

5. Органік в Україні. URL: https://organic.com.ua/organic-v-ukraini/

6. Мельник В. О. Органічне виробництво сільськогосподарської продукції в Україні. *Право і громадянське суспільство*. 2016. № 1. С. 148–153.

7. The IFOAM norms for organic production and processing. URL: https://www.ifoam.bio/sites/default/files/2020-09/IFOAM%20Norms%20July%202014%20Edits%202019.pdf

8. Новак Н. Міжнародно-правові стандарти у сфері виробництва та обігу органічної продукції. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 12. С. 321–324.

9. Регламент ЄС № 2018/848 від 30.05.2018 р. про органічне виробництво і маркування органічних продуктів та скасування Регламенту ЄС № 834/2007. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32018R0848

10. Регламент ЄС № 834/2007 від 28.06.2007 р. про органічне виробництво і маркування органічних продуктів та скасування Регламенту ЄЕС № 2092/91. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32007R0834

11. Малохліб О. С. Актуальні питання розвитку органічного виробництва в Україні в умовах євроінтеграції. *Право і суспільство*. 2021. № 5. С. 100–109.

12. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014 р. *Офіц. вісн. України*. 2014. № 75. Ст. 2125.

13. Про затвердження Порядку (детальних правил) органічного виробництва та обігу органічної продукції: пост. Кабінету Міністрів України від 23.10.2019 р. № 970. *Офіц. вісн. України*. 2019. № 97. Ст. 3201.

14. Про затвердження Порядку сертифікації органічного виробництва та/або обігу органічної продукції та внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 23.10.2019 р. № 970: пост. Кабінету Міністрів України від 21.10.2020 р. № 1032. *Офіц. вісн. України*. 2020. № 89. Ст. 2849.

15. Про затвердження Переліку речовин (інгредієнтів, компонентів), що дозволяється використовувати у процесі органічного виробництва та які дозволені до використання у гранично допустимих кількостях: наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України від 09.06.2020 р. № 1073. *Офіц. вісн. України*. 2020. № 65. Ст. 2109.

16. Про затвердження плану заходів з наближення законодавства України до права ЄС в агропромисловому комплексі: Наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 27.06.2018 р. № 313. URL: https://ips.ligazakon.net/document/FN044053

17. Ігнатенко І. В. Перспективи розвитку органічного сільського господарства України у процесі інтеграції до Європейського Союзу. *Правова позиція*. 2021. № 3 (32). С. 70–74.

18. Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 р.: пост. Кабінету Міністрів України від 03.03.2021 р. № 179. *Офіц. вісн. України*. 2021. № 22. Ст. 1015.

19. Україна продовжує працювати над планом зі збільшення експорту органічної продукції до 1 млрд дол. США. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/ukraina-prodovzhuie-pratsiuvaty-nad-planom-zi-zbilshennia-eksportu-orhanichnoi-produktsii-do-1-mlrd

20. Експорт української органічної продукції (2021 рік, огляд). URL: https://organicinfo.ua/infographics/ua-organic-export-2021/

21. Через війну третина органічних виробників припинила роботу. URL: https://superagronom.com/news/15538-cherez-viynu-tretina-organichnih-virobnikiv-pripinila-robotu

22. Повідомлення Європейської комісії Європейському парламенту, Раді, Європейському економічно-соціальному комітету і Комітету регіонів щодо плану дій з розвитку органічного виробництва. URL: https://organicinfo.ua/wp-content/uploads/2021/05/Organic-action-plan-UA.pdf

23. Fedchyshyn D., Ignatenko I., Bondar O. Legal provision of food security and rational land use in organic production in Ukraine in the context of European integration: monograph. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2022, 250 p.